El traspàs de les lleis i les institucions catalanes a les Índies durant el primer període colonial

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 15-03-2019

Si En Colom i els primers mariners que van arribar a Amèrica eren catalans, també ho havien de ser les formes d'organització econòmica i política. N'han quedat rastres documentals que realment fou així? En Jordi Bilbeny els ha resseguit i ens els exposa aquí.

L'any 1600 En Pere Gil acabà d'escriure el seu Llibre Primer de la Història Catalana[1], que tracta de les coses naturals de Catalunya, i que no s'ha publicat fins al 1949 amb el nom de Geografia de Catalunya. Doncs bé: en parlar de la importància de les naus i dels fets marítims de Catalunya, En Gil escriu: "La nacio Catalana ha tingut sempre moltas Naus proprias y gran negoci de Mercaderias, tant que (com en lo segon llibre se dira) ha fetas Cataluña lleis de Consolat en cosas de Naus, galeras, navegacions, y Mercaderias, las quals no sols ella inviolablement les guarda, pero han abraçadas y admesas y vuy usan moltissimas provincias y nacions maritimas, ayxi de christians com de Infels, no sols las que estan veynas al Mar Mediterraneo però encara, las que habitan cerca del Mar Oceano"[2]. Idea que repetirà, més endavant, al capítol XXIII, quan glossa les lleis dels catalans: "Y son estas leys tan bonas, y ab tanta prudència fetas, que son admesas, rebudas, y usadas per totas las nacions del Mar mediterraneo y Occeano tant gents Infiels com christians"[3].

Que les lleis catalanes havien estat escampades per la Mediterrània, és un fet resabut. Tanmateix, l'afirmació que també foren usades per "totes" les nacions de l'Oceà, ens explicita diàfanament que van ser admeses alhora per tots els pobles americans, incloent-hi la població indígena, que ell anomena "infidel". La dada que ens proporciona En Gil fou uns anys després confirmada pel Pare Josep Serra, al seu Panegíric, car ens hi diu que de Catalunya "es difongueren Lleis i llums a l'univers; que si Minos donà Lleis als Cretencs, Licurgi als Lacedemonis, Moisès als Hebreus, Soló a Atenes, i d'alres a llur pàtria o a d'altres províncies, els Catalans [les donaren] a tot l'Orbe, diu Maríneo, puix no hi ha província al món que no tingui Llei o llum de Catalunya"[4].

I la mateixa idea ha estat recentment corroborada pels estudis d'En Manuel Maestro sobre l'assegurança marítima. Per ell, "La «Carrera d'Índies» va donar un nou impuls a l'assegurança marítima, que es va desenvolupar principalment a Sevilla, i el comerç amb les províncies de Flandes va tenir un efecte semblant a Burgos i Bilbao. Un complement a aquesta obra és De los Riesgos y Seguros de la Carrera de Indias, del mateix autor [o sigui, ell mateix], que tracta amb profunditat aquesta faceta de la història de l'assegurança, de la qual Barcelona també va ser un clar antecedent"[5]. I, encara, afegeix que "Barcelona va ser la pionera en la regulació legal del contracte d'assegurança, amb la promulgació de les seves Ordinacions sobre assegurances marítimes del 1435, que després es van anar perfeccionant fins a la redacció d'una nova regulació, el 1484, base de moltes legislacions sobre aquesta matèria a tot el món"[6].

Pel que fa al Consolat de Mar, el mateix autor ens indica que "hi havia un consolat de mar en els principals ports espanyols i fins i tot posteriorment se'n van crear a les colònies americanes"[7]. Ara bé: com que l'únic lloc a Espanya on hi hagué consolats de mar, abans de la unió de les corones d'Aragó i Castella, fou a les costes de Catalunya, és evident que el Consolat de Mar és una institució netament catalana. Així ho ha assenyalat En Robert Sidney a la seva Historia de los Consulados de Mar, on ens advera que "abans de concloure el segle XIII, el Consolat de Mar aparegué a l'est d'Espanya com una institució destinada a facilitar solucions per les disputes comercials i per promoure i protegir els interessos mercantils dels comerciants catalano-aragonesos. Tot i que no era indígena de cap dels països que formaven els regnes units de la Corona d'Aragó, el Consolat s'adaptà fàcilment a l'estructura econòmica i política de les primeres municipalitats de l'est d'Espanya. Vuit ciutats a Aragó, Catalunya, Mallorca, el Rosselló i València posseïen l'establiment consular abans de 1450. Poc després de la unió d'Aragó i Castella, els Reis Catòlics trasplantaren l'organització al sòl castellà"[8].

I semblantment ho ha consignat l'Eduardo Trueba, pel qual, "és sabuda la gran projecció marítima de la Corona d'Aragó durant l'Edat Mitjana, que portà el seu Pavelló per tota la Mediterrània, i el consolidà a Sicília, Sardenya, Nàpols... Fruit de l'intens domini mercantil, foren naixent en els Regnes de Barcelona i València els Consolats respectius, que haurien de servir com a precedent immediat als futurs Consolats Castellans (de Burgos, Bilbao i Sevilla)"[9].

Una altra de les institucions polítco-jurídiques que passaren al Nou Món fou la del virregnat. Ja he mostrat al meu llibre Cristòfor Colom, Príncep de Catalunya com En Vicens i Vives argumentava aquesta realitat i com l'Elliott ens assegurava sense dubitacions que l'estructura administrativa hispana a les Índies, bastida a l'entorn dels virregnats, es va elaborar sobre els fonaments virregnals catalans[10].

Més recentment també ho ha palesat En Jesús Lalinde. Per ell, "la lloctinència general [o virregnat] és comuna a tots els territoris de la Corona d'Aragó. Podria, doncs, estudiar-se a Aragó, o a València, Sicília, Nàpols, Sardenya, Catalunya. També podria estendre's l'estudi a Amèrica, on apareix amb aquest nom o un altre, i com a tal institució o semblant"[11]. I, encara, hi afegia que el títol de lloctinent, a l'Edat Moderna, "ha desaparegut completament i s'ha introduït el terme virrei als territoris ibèrics de la Corona d'Aragó i el títol de lloctinent s'ha exportat als [territoris] italians i també a l'administració dels americans"[12].

Per això mateix, en un altre estudi cabdal del mateix Lalinde per entendre el règim polític virregnal americà, ens diu que, "en efecte, la condició de «lloctinent» en En Cristòfor Colom apareix clara a les Reials Cèdules de 16 d'agost i 11 de setembre de 1494, en les quals es requereix als cavallers, oficials, homes bons, etc., de les illes descobertes per ell que obeeixin en el que ordenés, com si fos el mateix rei qui ho fes; clàusula semblant a l'emprada a la Corona d'Aragó, encara que no sigui traducció exacta de la que s'hi emprava, on, com se sap, la Cancelleria redacta sempre en llatí. És a dir, que el rei envia En Cristòfor Colom com un governador amb el rang de lloctinent seu, i com a tal lloctinent l'anomena virrei"[13].

A més a més del de virrei i lloctinent, En Lalinde indica que hi ha, encara, un parell de càrrecs més de la Corona d'Aragó que van passar a les Índies.

El primer d'ells és el d'"assessor". Per En Lalinde, "En Jaume Colom va constituir el primer òrgan de justícia, que fou conegut com a «audiència» o «jutjat», i exercí la funció per ell mateix, auxiliat d'un «assessor»"[14]. I assenyalava: "Quant al terme «assessor» és estès a la Corona d'Aragó, que és, com s'ha dit, el territori o territoris on la institució virregnal fou una autèntica realitat"[15].

L'altre càrrec polític provinent de la Monarquia Catalana, que s'emprarà a les noves colònies americanes, és el de "Reformador". Pel que fa a aquesta qüestió, En Lalinde ens innova que al 1529 s'ofereix al Mariscal de Fromesta ser nomenat President de l'Audiència de Nova Espanya, al qual "se li atribueix una altra denominació extreta de l'Administració de la Corona d'Aragó, i que és la de «Reformador». «Reformador» és un dels diversos títols amb què

s'han conegut els «comissaris» del Rei durant l'Edat Mitjana, sent més o menys equivalent als de «lloctinent», «virrei», etc. El seu arrelament fonamental ha tingut lloc a Mallorca, on aquesta condició en el «governador» o «portant veus» de la Governació general li ha permès tenir un gran poder ordenancístic. Aquest mateix títol és el que sol·licita un altre dels candidats per a una situació tan important, que és Gómez de Benavides, que demana, a més a més que se li faci provisió de President de l'Audiència, que se li faci provisió de «Reformador» de la Nova Espanya"[16].

Finalment, En Lalinde observa com en unes ordenances enviades al virrei de Mèxic al 1524 sobre el funcionament de la seva Audiència, s'hi diu textualment: "Aunque bayan sin mi Vi Rey y fuera de los dias de tabla... hazen llevar el estrado del acuerdo y estan en forma de audiencia de que se representan algunos ymconbenientes"[17]. I, per això mateix, ens avisa: "Observeu el terme «tabla» semblant a la «taula» Catalana, que dóna nom a un procediment d'exigència de responsabilitat"[18].

Per tant, no ens ha de fer estrany que encara a les acaballes del segle XVIII, el barceloní Gabriel de Casanova ens recordi a la seva Oració Gratulatòria, de 1793: "¿Com podria imaginar-se que una nació activa i intrèpida com la nostra, que va portar les seves expedicions quasi arreu del món conegut fins llavors, que formà establiments a les més famoses províncies i a les ciutats més cèlebres, que donà lleis a les repúbliques més civilitzades d'aquells segles, patís l'enorme descuit d'oblidar, diguem-ho així, la seva pròpia llengua?"[19]. Em sembla evident que les expedicions arreu del món, inclouen també Amèrica, car acte seguit escriu que "Catalunya s'espolsà el jou vergonyós que li havien imposat els musulmans" i "portà el terror de les seves armes i establí el seu imperi sobre diverses províncies i països encara molt apartats, després que, llançant-se a les mars, dilatà prodigiosament el seu comerç no sols en el continent sinó en molt distants regions ultramarines"[20].

I, pel que fa a l'expansió de les lleis marítimes catalanes, exposa En Casanova: "També és constant que Catalunya compilà i que s'escriví en català el primer codi de jurisprudència marítima, l'únic que per més de quatre-cents anys serví de base o dret comú a totes les llotges europees i asiàtiques"[21]. Ara bé: com que és de tothom sabut que les lleis catalanes no van servir de dret comú a "totes les llotges asiàtiques" i sí a les del Nou Món –com ho recullen els entesos en els seus estudis–, entra pels ulls que el censor ha retocat i substituït el mot "americanes" per "asiàtiques".

Per tot plegat és obvi que a començament del segle XIX encara bategava a Catalunya la consciència del fet que els catalans havien exportat les seves lleis i les seves institucions polítiques arreu del món. I així ho recollia En Bonaventura Carles Aribau, que al seu a hores d'ara ja mític poema "A la Pàtria", escrit al 1833, exposava:

"Plau-me encara parlar la llengua d'aquells savis

que ompliren l'univers de llurs costums e lleis,

la llengua d'aquells forts que acataren los reis,

defengueren llurs drets, venjaren llurs agravis"[22].

Per acabar i ja com a conclusió, la voluntat que els nadius americans fossin sotmesos a les lleis catalanes ja ho havia comentat En Guillem Coma a la seva relació del segon viatge colombí, escrita el 1494, i intitulada Sobre les illes recentment descobertes del Mar Meridià i Índic, per tal com hi asseverava que, als indis, "no costarà gaire treball reduir-los a les nostres lleis i a la nostra forma de viure quan coneguin costums més humans i una vida més civilitzada"[23]. Essent com era En Coma català[24] –i més concretament barceloní[25]–, no m'imagino que volgués posar els indígenes sota les lleis de Castella, sinó que queda sobreentès que fa una clara al·lusió a Catalunya.

La Relació d'En Coma va tornar a donar al món culte europeu una altra visió de les terres que s'anaven descobrint a l'Oceà Atlàntic. Tal com ha ressenyat En Juan Gil, l'escrit fou regalat a l'Alfons de la Cavalleria, jurisconsult i conseller del rei Ferran. Aquest, fou nomenat vicecanceller d'Aragó, al 1479; al 1484 acumulà també els càrrecs de vicecanceller de Catalunya i de València i fou designat president del Consell d'Aragó de 1494 a 1508[26]. Vist això, En Gil interpretava que "un altre cop les notícies del descobriment arriben a orelles d'Europa mercès a la Cort aragonesa, i un altre cop els amics del rei Catòlic, conversos en bona part –Santàngel, Sanxis, Cavalleria– desenvolupen un paper fonamental en aquesta transmissió"[27].

Jordi Bilbeny

NOTES I BIBLIOGRAFIA

[1] P. PEDRO GIL, Li[bre] ·1· de la historia Cathalana en lo qual se tracta de Historia o descripcio Natural, ço es de cosas naturals de Cathaluña; manuscrit núm. 235 de la Bilbioteca Popular Episcopal del Seminari de Barcelona; any 1600.

[2] Cf. JOSEP IGLÉSIAS i FORT, Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya; Quaderns de Geografia, I; Barcelona, 1949, p. 230.

[3] Ídem, pp. 272-273.

[4] P. FR. IOSEPH SERRA, Panegirico Funebre, y Chronologico del Serenissimo Rey Don Iayme El Segundo; Rey de Aragon: nombrado el Iusticiero, y Pacifico Monarca, XII. Conde de Barcelona; y de los Catalanes Eroes; que en letras, virtud, nobleza, y valor: como à troncos de la raiz de tanto Rey; eternizaron en el clarin de la fama este Principado; Imprenta de Rafel Figuerò, Barcelona, 1668, p. 25.

[5] MANUEL MAESTRO, Barcelona, bressol de l'assegurança espanyola; Sede Editorial, S.A.; Madrid, 1993, p. 103.

[6] Ídem, p. 20.

[7] Ídem, p. 43.

[8] ROBERT SIDNEY SMITH, Historia de los Consulados de Mar (1250-1700); Historia, ciencia, sociedad-147, Ediciones Península, Barcelona, 1978, p. 11.

[9] EDUARDO TRUEBA, Sevilla marítima. Siglo XVI; 2a edició revisada, Padilla Libros, Sevilla, 1990, p. 21.

[10] Vg. JORDI BILBENY, Cristòfor Colom, Príncep de Catalunya; Proa – Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2006.

[11] JESÚS LALINDE ABADÍA, La Institución Virreinal en Cataluña (1471-1716); Instituto Español de Estudios Mediterráneos, Barcelona, 1964, p. 21.

[12] Ídem, p. 78.

[13] JESÚS LALINDE ABADÍA, “El régimen virreino-senatorial en Indias”; Anuario de Historia del Derecho Español, XXXVII (1967), p. 31.

[14] Ídem, p. 62.

[15] Ídem, p. 62-63.

[16] Ídem, p.89.

[17] Ídem, p. 146, nota 409.

[18] Ídem.

[19] “Oración Gratulatoria de Don Gabriel Casanova, Examinador Sinodal del Obispado de Gerona a la Real Academia de Buenas Letras de la Ciudad de Barcelona [31 de gener de 1793]”, dins Tractar de nostra llengua catalana. Apologies setcentistes de l’idioma al Principat; a cura de Francesc Feliu, Sadurní Martí i Francesc Ten; Biblioteca Universitària/Història de la Llengua-2, Eumo Editorial, Vic, 1992, p. 172.

[20] Ídem.

[21] Ídem, p. 173.

[22] Cf. JAUME BOFILL i FERRO – ANTONI COMAS, Un segle de poesia catalana; Edicions Destino, Barcelona, 1968, p. 10.

[23] “Sobre las islas recientemente descubiertas del Mar Meridiano e Índico”, dins Cartas de particulares a Colón y Relaciones coetáneas; recopilació i edició de Juan Gil i Consuelo Varela, Alianza Universidad-398, Alianza Editorial, S.A.; Madrid, 1984, p. 191.

[24] Vg. DALMAU VALLS, “Guillem Coma”, Colom i el Món Català; Rafael Dalmau, Editor; Barcelona, 1993, p. 355-357. Vg. també J. GIL i C. VARELA, “Relación de Guillermo Coma, traducida por Nicolás Esquilache”, dins Cartas de Particulares a Colón y Relaciones Coetáneas; ob. cit., p. 177 i p.179 (nota 4).

[25] Cf. JUAN GIL, Mitos y utopías del Descubrimiento: I. Colón y su tiempo; Alianza Universidad-577, Alianza Editorial, S.A.; Madrid, 1989; p. 71.

[26] Vg. J[ordi] Ve[ntura], “Cavalleria, Alfons de la”, Gran Enciclopèdia Catalana; Enciclopèdia Catalana, S.A.; Barcelona, 1973, vol. 4, p. 780.

[27] J. GIL, Mitos y utopías del Descubrimiento; op. cit., p. 71.